

ESSENCIAL

Llengua i dialecte

Manuel Sifre

col·lecció
bromera

I. La varietat lingüística¹

El llenguatge és u però
hi ha diverses llengües.

Hi ha qui defineix el llenguatge com la capacitat humana d'establir sistemes de comunicació. Segons aqueixa concepció, el codi de circulació o els gests i sorolls amb què es comuniquen els membres d'una parella habitual de jugadors de cartes queden, com a sistemes de comunicació, al mateix nivell que les llengües, tant de les heretades o naturals com de les cultes o artitzades.

És més que possible que estiguem poc disposats, almenys per intuïció, a donar com a bona la situació d'igualtat entre una llengua natural i codis com els citats. I és ben lògic, perquè hi ha raons tant quantitatives com qualitatives que situen les llengües molt per damunt de qualsevol altre sistema de comunicació. En primer lloc, un diccionari pot contindre més de cinquanta mil entrades; comparem això amb els tres-cents senyals de circulació que, molt generosament, podem concedir que existeixen. I, sobretot, en segon lloc, un codi com el de circulació només té dos nivells –la part sensible (formes, colors, dibuixos) i el significat associat amb la part sensible (atureu-vos,

¹ Vull expressar el meu agraïment a Tomàs Martínez, que ha sigut molt més que el director de la col·lecció, a Lluís Gimeno i a Abelard Saragosà. Gràcies a les seues indicacions i comentaris, aquest llibre ha millorat tant en aspectes centrals com en qüestions de detall. Aquest treball s'inscriu dins el projecte d'investigació BFF 2002-04197-C03-02.

podeu passar, no gireu, no corregueu a més de...)— mentre que les llengües, segons la tradició gramatical europea, s'estructuren a partir de sis nivells o parts enllaçades —sintaxi, semàntica, flexió, formació de paraules, retòrica i fonètica.

És per això que hi ha qui considera, més restrictivament, que el terme *llenguatge* fa referència a allò que és comú a totes les llengües humanes. Segons qualsevol d'aqueixes dues concepcions del llenguatge, només hom pot parlar del llenguatge de les abelles, o dels goril·les, o dels dofins translàticament.

Ara bé, la segona concepció fa palès que el llenguatge és únic, però té manifestacions molt plurals. Com cal denominar les manifestacions del llenguatge? Tenim, pel capbaix, dos termes que no són sinònims més que en algun context ben delimitat: *llengua* i *dialecte*.

Abans d'acabar-nos a aqueixos dos conceptes, creiem que és molt convenient dirigir la nostra atenció cap a una gran diferència entre les manifestacions del llenguatge. Existeixen varietats que les persones aprenem de manera natural, quasi miraculosa, sense esforç aparent, des de la infància més tendra. Reben denominacions diverses (llengua natural, llengua materna, llengua vulgar, idioma...) segons les pretensions dels autors que les utilitzen.

És imprescindible fer dues matisacions sobre aqueixes denominacions. En primer lloc convé observar que el mot *llengua* és ací sinònim de *llenguatge*, i no vol dir, doncs, grup de dialectes semblants, o varietat prestigiosa amb conreu literari, o altres accepcions. En segon lloc, cal remarcar amb fermesa que, quan ens referim a la llengua vulgar, l'adjectiu *vulgar* no s'ha d'entendre de manera despectiva o pejorativa, sinó com

ja hem dit: la llengua –la varietat lingüística– que aprenem de manera natural.

En contrast amb la llengua natural o vulgar, existeixen varietats del llenguatge que les persones aprenem aplicant la nostra voluntat i el nostre esforç. Les varietats escrites són paradigmàtiques en aqueix sentit, però no són les úniques: també existeixen varietats orals més o menys formals que s'allunyen, en proporció, de la llengua que usem oralment en les situacions informals. També reben nom diferents: varietats altes o, més genèricament, llengua culta. Les varietats estàndards, habitualment molt codificades i aptes per a situacions comunicatives molt diverses que inclouen situacions formals, també són formes de llengua culta.

La llengua natural, tal com l'hem caracteritzada adés, és la manifestació primordial del llenguatge i, justament per això, malgrat la diversitat detectable en el conjunt de la humanitat, és única en el sentit que tots els humans la posseeixen, tret dels casos individuals en què hi ha deficiències sensorials o neuronals molt greus, o d'aïllament en els primers anys de vida de la persona. En canvi, la llengua culta o, millor, les llengües cultes són el resultat de l'aplicació a la llengua natural d'uns procediments de selecció i de modificació per part de grups o fins i tot d'individus concrets, i són, doncs, molt plurals per definició.

Si hem explicat la diferència entre les varietats cultes i les naturals o vulgars –i en això hem seguit Quingles (1999)– és perquè la seua existència s'entrellaça amb els conceptes de llengua i dialecte de forma clara i també de forma subtil, com explicitarem en els capítols següents.

II. Un bon cúmulo d'idees i prejudicis

El món de les idees concebudes sobre el llenguatge, les llengües i els dialectes és ric i complex. En aqueix capítol presentem primerament un decàleg basat en afirmacions sobre la naturalesa de les llengües i els dialectes. Cada afirmació del decàleg porta una glossa o comentari. En la segona part canviem, per necessitats de l'argumentació, de punt de mira i presentem, entre altres aspectes, la visió hindú de la naturalesa de les llengües. Heus ací el decàleg.

1. *Les fronteres que separen les llengües són ben clares.* La realitat és que aquesta idea només és verificada en els casos de llengües *trasplantades* o, com s'esdevé amb l'èuscar, en el cas de varietats frontereres completament diferents quant al vocabulari, la sintaxi, la flexió i tots els aspectes lingüístics en general, és a dir, en el cas de llengües pertanyents a tipologies lingüístiques molt diferents. Fora d'aqueixos casos, trobem cadenes dialectals (vegeu també l'apartat 3.2) de manera tal que les varietats de dos punts relativament allunyats en la cadena presenten diferències tan importants que justifiquen pensar que hi ha llengües diferents, però la frontera separarà dues varietats molt semblants es trace per on es trace. Podem avançar també ara que la idea 1 és molt més certa per a les llengües cultes o artitzades que per a les naturals o vulgars.
2. *Els dialectes són variants no estandarditzades caracteritzades per exhibir molta variació regional i social.* Aquesta

idea és poc exacta i, sobretot, es basa en la confusió entre la llengua natural i la llengua culta. Per una banda, la varietat és una de les característiques més definitòries de la llengua natural, en oposició a la tendència a la fixació i rigidesa pròpies de la llengua culta. Per l'altra banda, els dialectes també poden *originar* varietats estàndards o subestàndards més ajustades a la llengua natural d'una zona geogràfica determinada que l'estàndard general de la llengua a què s'adscriuen.

3. *Les llengües tenen literatura, i els dialectes no.* Aquesta idea és clarament inexacta perquè els dialectes poden tindre una tradició oral molt codificada i manifestacions molt riques de literatura, escrita o no. De fet, una de les accepcions més clàssica de dialecte és la grega antiga, segons la qual els dialectes eren varietats geogràfiques especialment aptes per al conreu de gèneres literaris concrets.
4. *Les llengües són millors per a l'educació i el pensament lògic.* La primera part d'aquesta afirmació només és especialment certa si pensem en l'escolarització massiva i obligatòria del món occidental contemporani. Aqueix tipus d'educació, en especial en els nivells mitjans, sí que demana un tipus d'homogeneïtat lingüística que és característica de les llengües o, més concretament, de les varietats estàndards de les llengües. Fora d'aqueix ambient educatiu, hi ha una infinitat d'elements de coneixement del medi natural i social que hom coneix a través de la llengua natural. Quant al pensament lògic, és cert que hom pot artitzar –modificar amb l'art gramatical– una varietat lingüística perquè pugui expressar

de manera especialment nítida nocions lògiques o filosòfiques —és el cas del llatí usat pels escolàstics—. Ara bé, convé tindre present que el pensament lògic no és l'únic tipus de pensament i, a més, no sempre és el millor tipus de pensament.

5. *Les llengües són conjunts de dialectes relacionats genèticament i mútuament intercomprensibles.* Aqueixa és, *grosso modo*, la postura que defensa la lingüística contemporània. Notem que des d'aqueixa òptica totes les varietats geogràfiques d'una llengua són dialectes: no és que una de les varietats siga la llengua i les altres no arriben a ser-ho i, doncs, són dialectes. És, per tant, una afirmació que podem considerar certa. I també és cert que un dialecte donat pot adscriure's potencialment a més d'una llengua (culta) en una cadena dialectal. Per exemple, el neerlandés, la llengua d'Holanda i part de Bèlgica, és pràcticament idèntic a les varietats alemanyes frontereres. Totes aqueixes varietats podrien compartir una llengua culta. Tanmateix, a Holanda tenen el neerlandés i a Hannover tenen l'alemany.
6. *Les formes de parla amb sistemes d'escriptura diferents són llengües diferents.* No necessàriament. De fet, l'escriptura no fa res a la intercomprensió oral mútua. És el cas del serbocroat, o del serbi i del croat, que expliquem amb més detall en el capítol 6. I a la inversa, molts dialectes xinesos no són mútuament intercomprensibles oralment, però sí en l'escriptura. Notem, novament, que aqueix punt del decàleg focalitza la llengua culta i no la llengua natural.

7. *La religió no és un criteri per a la delimitació de les llengües.* En realitat, per a molta gent és justament la religió el que els fa pensar que la seua llengua és una i no una altra. És el cas de l'hindi i l'urdú a l'Índia (hinduistes i musulmans respectivament). La religió no és absent tampoc del cas serbocroat (cristians ortodoxos els serbis, cristians catòlics els croats).
8. *Les llengües han existit des de temps immemorial i són entitats relativament fixes i immutables.* És impressionant, en aqueixa concepció, la confusió entre els atributs de la llengua culta i els de la llengua natural. És la llengua natural la que existeix des que els humans són humans. En canvi, l'aparició de les llengües cultes sol ser datable en el temps. Quant a la fixació i immutabilitat, això sí que són atributs de les llengües cultes, atributs que adquireixen —o adquiren— per l'aplicació de l'art gramatical. Així, la llengua llatina ha presentat un aspecte admirablement unitari per un espai de vuit segles (més de vint, si tenim present que el llatí encara és la llengua oficial del Vaticà). Malgrat tot, les llengües cultes també canvien i evolucionen, com pot comprovar qualsevol persona que llegesca documents de fa tres o quatre segles.
9. *Els gramàtics i els planificadors lingüístics poden introduir canvis gramaticals i lèxics en les llengües.* Aquesta idea pot ser certa per a la llengua culta, però no tant per a la natural. Els canvis introduïts en una llengua culta no passen necessàriament a la llengua natural, que en ocasions pot mostrar-se extraordinàriament refractària a modificacions alienes a la seua dinàmica interna o geni.

10. *Les llengües estàndards emergeixen i es consoliden perquè tenen algunes qualitats superiors que les fan especialment aptes per al regiment col·lectiu i per a ser vehicles de la nacionalitat.* La veritat és que les llengües estàndards apareixen i es consoliden per circumstàncies extralingüístiques, ja que són les varietats impulsades des de centres de poder en moments concrets —decisius, propicis o simplement afortunats— de la història.

A banda d'aqueix decàleg, amb les matisacions que l'acompanyen, el món de la visió de les llengües és un món carregat d'idees preconcebudes que no fan més que dificultar-nos la comprensió de la naturalesa de la variació en el llenguatge. Quan escrivim això ens referim, en concret, a un canvi de tipus pendular que s'ha operat en el segle xx. En l'època en què els estats europeus tenien colonitzat més de mig món, era habitual considerar que les llengües dels països colonitzats eren llengües inferiors a les llengües europees perquè hom pensava que eren formes d'expressió poc evolucionades. Per a defensar aqueix posicionament s'aportaven arguments de tota mena, fins i tot contradictoris.

En l'actualitat, en canvi, hi ha molt estesa la creença que totes les llengües són iguals en les seues possibilitats expressives i grau d'evolució. Aqueixa espècie de comunisme lingüístic també és present en major o menor mesura en altres conceptes aparentment molt científics de la lingüística com, per exemple, la noció *competència* de la lingüística generativa, basada en l'existència d'un parlant-oïdor ideal en el cervell del qual hi ha la gramàtica interioritzada tant de l'usuari més instruït com del més ignorant.

Si volem fer-nos més conscients de la realitat d'aquests marcs de referència intel·lectual, que sovint no són més que prejudicis, podem comparar-los amb uns altres marcs de referència. En la tradició hindú, (vegeu Quingles 1999: cap. 10), molt més oberta a l'acceptació de realitats espirituals que les concepcions occidentals contemporànies, es poden traçar dos tipus de distincions entre les llengües.

D'una banda, hi ha llengües de *camí ral* i llengües de *camí secundari*. Les primeres es caracteritzen perquè, com que són vehicles i dipositàries d'una revelació divina, condueixen cap a una significació plena. Una llengua així és una llengua *samskṛta*, sànscrita, perfecta, acabada. Les llengües de *camí secundari* no condueixen cap a una significació plena perquè la seua constitució, de naturalesa inferior, no els ho permet. Ara bé, no són versions populars d'una llengua sànscrita: des de la perspectiva hindú, és inconcebible que existesca un sànscrit vulgar o natural.

I de l'altra, hi ha la distinció entre *sànscrit* i *pràcrit*. Pràcrita és qualsevol llengua natural. Una llengua pràcrita és aquella que procedeix de la Naturalesa Primordial. Som conscients que escriure només això és dir poc per a entendre la transcendència significativa d'aqueixos conceptes; ara, però, ens limitarem a remarcar que una llengua pràcrita és una llengua natural o vulgar des d'una concepció que té en molta estima aqueixa qualitat de *natural*.

Anem ara a la comparació. Des de l'òptica hindú, les llengües cultes occidentals són llengües de *camí secundari*, perquè no reuneixen les condicions característiques de les llengües de *camí ral*. Però tampoc són llengües pràcrites o naturals, perquè

han sigut objecte d'una manipulació o codificació que altera la seua condició de llengües naturals. Són, doncs, inclassificables des d'aquella òptica.

En resum, no pretenem condicionar els lectors, almenys de moment, en un sentit o en un altre dels revisats en aqueix capítol. Tan sols preteníem fer-nos conscients que hi ha molts factors de naturalesa humana i, fins i tot, espiritual, per a qui puga o sàpia copsar-los, imbricats en l'ús i la comprensió de la facultat més humana: el llenguatge. Entre aqueixos factors, voldríem destacar-ne dos tipus principals. D'una banda, hem revisat afirmacions que, com explicarem més en els capítols següents, són maneres d'organitzar societats humanes a gran escala i, en els pitjors casos, són maneres de camuflar o de justificar el domini de persones sobre persones: de grups de gent sobre altres grups, pobles o nacions (els propis i aliens també). I de l'altra, també hem constatat l'existència d'idees divergents que responen a maneres diverses d'entendre la naturalesa del llenguatge.